

Prag Darbesi'nden Prag Baharı'na: Çekoslovakya'nın yirmi yılı (1948-1968)

Ateş Uslu

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Orta ve Doğu Avrupa'sında yaşanan krizlerin en çok ses getirenlerinden birinin, 1968 başında Alexander Dubček liderliğinde uygulamaya konulan reformlarla başlayan ve aynı yılın yaz aylarında Sovyet müdahalesiyle sona eren “Prag Baharı” deneyimi olduğu rahatlıkla söylenebilir.¹ İki haftalık bir zaman dilimiyle sınırlı olan 1956 Macar Devrimi deneyiminden farklı olarak Çekoslovakya'da yaşanan reform süreci birkaç aylık bir dönem yayılmış, buna bağlı olarak yapılan reformların sosyalizm ve demokrasiyle bağlantısına ilişkin teorik açıklamalar yapılması mümkün olmuştur. Çekoslovak “reform komünistleri”nin SSCB’de uygulanan sistemden ayrılan bir sosyalizm projesiyle yola çıkmaları bu deneyimi kimi sol örgütler için “çekici” kılan etkenlerden olmuştur.

1970’li ve ‘80’li yıllarda üzerinde önemli tartışmalar yapılan, 1989 sonrasında Sovyet Bloku’nun dağılma süreci üzerine yapılan incelemelere paralel olarak araştırılan Prag Baharı’nın günümüzde araştırma dünyasında hak ettiği yeri bulamadığı açıktır. Çekoslovakya devlet ve parti arşivlerinin araştırmaya açılması

¹ Yazı boyunca “Prag Baharı” terimi siyasi yargılardan bağımsız olarak, 1968 yılı boyunca Çekoslovakya’da gerçekleştirilen reform sürecini niteleme amacıyla kullanılmaktadır.

esas olarak antikomünist bir konumlanışı benimseyen ve bu konumlanışa uygun sorunsallar geliştirmeyi tercih eden tarihçilerin ilgisini çekmiştir.

Bu yazıda “Prag Baharı”nın ve onu önceleyen yirmi yıllık sürecin siyasi ve toplumsal boyutlarının genel hatlarıyla tasvir edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ilk bölümde İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden 1967’ye uzanan dönem incelenecektir. Tarihçi Antoine Marès’in “çok uzun bir Stalinizm” olarak adlandırdığı² bu dönemin Çekoslovakya’sı, diğer Orta Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Stalinizmin mirasıyla 1953 ya da 1956 yıllarında hesaplaşmaması, dolayısıyla “destalinizasyon”u benzerlerine kıyasla geç bir tarihte yaşamasıyla dikkat çekmektedir. İkinci bölüm, 1968 başında Dubček’in komünist parti birinci sekreteri olarak atanmasını izleyen ve Ağustos 1968’e kadar yayılan reformlar dönemine ayrılmıştır. Son bölümde ise 20 Ağustos 1968 tarihli Varşova Paketi müdahalesi sonrasına değinilecektir.

I. Çekoslovakya’da Stalinizm ve Gecikmiş Reformlar (1945-1967)

İki dünya savaşı arası dönemde Çekoslovakya Orta Avrupa ülkeleri arasında özel bir konuma sahipti: Macaristan’ın, Polonya’nın ya da Baltık ülkelerinin aksine Çekoslovakya’da otoriter/faşizan bir rejime geçiş yaşanmamış, ülke kurulduğu 1918 tarihinden itibaren liberalizm ve burjuva demokrasisi çerçevesinde kalmıştı. 1921’de kurulan Komünist Parti’nin bu dönem içinde yasal faaliyet göstermesi de Çekoslovakya’nın özgüllüklerinden biridir.³ 1925 seçimlerinde %13,2 oy oranı elde eden ve sosyal demokratları geride bırakan Çekoslovakya Komünist Partisi, her ne kadar 1929’dan itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nde yaşanan gelişmelere paralel olarak sekter ve Stalinist bir yapıya bürünerek seçmen desteğinin bir kısmını kaybetse de, ülke siyasi hayatının bir parçası olma özelliğini korumuştur. Bu durum, ülkenin Nazi Almanyası işgalinden kurtulmasından sonraki dönemde komünistlerin görece bir siyasi meşruiyete sahip olmalarına zemin hazırladı; bunun sonucu olarak, Komünist Parti’nin iktidarı eline alması diğer örneklerle göre daha hızlı ve sancısız bir seyir izledi.

A. Koalisyon Hükümeti, Prag Darbesi ve “Stalinizasyon” (1945-1953)

Siyasi parti sayısının çokluğuyla dikkat çeken iki savaş arası dönemin aksine, 1945 sonrası Çekoslovakya’da siyasi parti bileşimi oldukça basitleşmişti.

2 Antoine Marès, *Histoire des Tchèques et des Slovaques*, Paris, Perin, s. 397 vd.

3 Jacques Rupnik, *Histoire du Parti communiste tchécoslovaque: des origines à la prise du pouvoir*, Paris, Fondation nationale des sciences politiques, 1981.

Çek bölgelerinde Komünist Parti, Sosyalist Parti, Hıristiyan demokrat yönelimli Halk Partisi ve Ulusal-Sosyalist Parti faaliyet gösteriyordu. “Merkez sol” olarak tanımlanabilecek Ulusal-Sosyalist Parti, iki savaş arası dönemin başlıca liderleri olan Tomáš Masaryk ve Edvard Beneš’in partisiydi. Masaryk’ın 1937’deki ölümünden sonra devlet başkanlığı görevini devralan Beneš, bu görevini savaş sonrasında da sürdürüyordu. Slovakya’da ise yalnızca iki parti, Komünist Parti ve Demokrat Parti varlık gösteriyordu. Nisan 1945’te komünistlere yakın konumda bulunan sosyal demokrat liderlerden Zdeněk Fierlinger önderliğinde kurulan koalisyon hükümetinde Komünist Parti içişleri ve istihbarat bakanlıkları gibi kilit öneme sahip bakanlıkları elde etmişti. “Ulusal Cephe” çatısı altında birleşen partiler, dış politika ve sosyal reformlar konusunda ortak konumlanışa sahip oldukları izlenimini veriyorlardı. İç politikaya ilişkin konularda ise kaçınılmaz olarak tartışmalar yaşanıyorlardı.⁴ Bu süreçte Batı Avrupa basınında Beneš’in devlet başkanlığı görevini sürdürmesi, liberal demokratik sistemin sürekliliğinin korunacağına kanıtı olarak gösteriliyordu.⁵

26 Mayıs 1946’da yapılan parlamento seçimleri, Komünist Parti’nin ülke genelindeki oyların %38,12’sini elde ederek birinci parti konumuna gelmesiyle sonuçlandı. Partinin Çek bölgelerinde elde ettiği başarı, esas olarak, benimsemiş olduğu yurtsever söylemle açıklanabilir. Komünistlerin Nazi işgaline karşı direniş hareketinde oynadıkları role yapılan referansla beslenen bu söylem savaş sonrasında Çekoslovakya’daki Alman azınlığın sınır dışı edilmesi konusunda Komünist Parti’nin ısrarcı ve uzlaşmaz bir tavır sergilemesiyle milliyetçi bir nitelik kazanmıştı.⁶ Sanayinin millileştirilmesi konusu da, ağır sanayinin üçte birinin Çekoslovakya Almanlarının elinde olması (ve bu oranın bazı sektörlerde %90’ı geçmesi) itibarıyla milliyetçi bir boyut kazanabiliyordu. Buna karşılık, Komünist Parti’nin Slovakya’da oyların %62’sini alan Demokrat Parti karşısında azınlık konumunda kalması, iki savaş arası dönemde belirli ölçülerde hissedilen Çek-Slovak geriliminin ve Slovak milliyetçi yönelimlerinin savaş sonrası dönemde önemli boyutlar alacağına göstergesiydi.⁷

1946 seçimleri sonrasında yeni koalisyon hükümeti Komünist Parti genel başkanı Klement Gottwald başkanlığında kuruldu. Komünistlerin tüm ki-

4 *Combat*, 09.04.1946.

5 *Articles et Documents*, yeni seri, sayı 347, 11.11.1945.

6 *Manchester Guardian* gazetesi 1945 Ekim sonunda yayınladığı bir yazı dizisinde partinin “Alman karşıtı” tutumuna dikkat çekiyor ve komünistleri ülkedeki en milliyetçi güç olarak tanımlıyordu; akt. *Articles et Documents*, yeni seri, sayı 347, 11.11.1945.

7 I. Dünya Savaşı öncesinde son derece sınırlı tarihsel, ekonomik ve siyasi ilişkilere sahip olan Çek bölgeleri ve Slovakya’nın 1918’de birleştirilmesi, Çekoslovakya’yı “yapay” bir birlik haline getiriyordu. Birleşme sonrasında Slovakya’nın ekonomik az gelişmişlik konumunda kalması ve siyasi olarak yeterince temsil edilmemesi bir “Slovak sorunu”nun pekişmesine yol açmıştı. 1945 sonrasında da Slovak milliyetçiliği varlığını gösterecekti; buna bağlı olarak 1946 seçimlerinde Slovak seçmenler esas olarak Çek siyasi yaşamına ait olarak görülen Komünist Parti yerine Demokrat Parti’ye oy vermeyi tercih etmişlerdi.

lit bakanlıkları elde ettiği kabinede dışişleri ve milli savunma bakanlıkları iki bağımsız bakana, sırasıyla Jan Masaryk'e⁸ ve General Ludvík Svoboda'ya verildi.

Yeni hükümetin başlıca gündem maddelerinden birini ulusal soruna ilişkin açılımlar oluşturuyordu. 1947'ye gelindiğinde Alman azınlığın sınır dışı edilmesi süreci tamamlanmıştı; ancak güney Slovakya'nın Macar azınlığı ülkedeki varlığını koruyordu. Bunun yanında, 1947 boyunca ortaya çıkan siyasi krizlerin çoğu Slovak sorunundan kaynaklanacaktı. 1947'nin ilk yarısında, II. Dünya Savaşı yıllarında Nazi yanlısı bağımsız Slovak Cumhuriyeti'ne başkanlık eden Jozef Tiso'nun yargılanması ve Nisan 1947'de idam edilmesi sırasında Slovakya'da Tiso lehine gösteriler gerçekleşmişti. Benzer olayların tekrar etmemesi için Haziran 1947'de yapılan Ulusal Cephe toplantısı kararlarında bir yandan Çek ve Slovak ilişkilerinin eşitlik ilkesi içinde sürdürülmesi gerektiği belirtiliyor, diğer yandan da "dış destekli" ve faşist gösterilerin devlet karşısında yarattığı tehlikeye dikkat çekiliyordu.⁹ İlerleyen aylarda Beneš'e karşı Slovak faşistlerinin bir komplo düzenlediği yönündeki söylentileri takiben Slovakya'da bir dizi tutuklama gerçekleşti. Ekim ayında ise Slovakya özerk hükümetini teşkil eden Komiserler Konseyi'nde bir kriz baş gösterdi. Slovakya Demokrat Parti'sinin seçimlerde çoğunluğu elde etmiş olmasına karşın Prag hükümetinin Konsey'de demokratların ve komünistlerin eşit oranda temsil etmesi yönünde baskı yapması sonucu Demokrat Parti üyeleri Komiserler Konseyi'nden istifa etti, buna ek olarak komünist olmayan üç Çek partisi de komünistlerin tutumunu protesto etti. Bu durum, savaş sonunda kurulduğu haliyle Ulusal Cephe'nin varlığının sona erdiği anlamına geliyordu.¹⁰

1948 başında ortaya çıkan yeni hükümet krizi ise ülkenin siyasi dengelerinin değişmesine yol açtı. 20 Şubat tarihinde Ulusal-Sosyalist Parti üyesi bakanların görevlerinden istifa etmeleriyle baş gösteren bu kriz esas olarak komünistlerin gizli polis teşkilatında artan etkinliklerini protesto etmelerine bağlı olarak patlak vermişti. Bununla birlikte, istifayı önceleyen günlerde SSCB dışişleri bakan yardımcısı Valerian Zorin'in Prag'a yaptığı ziyaretin de bu istifayı tetikleyici etki yaptığı söylenebilir. Ziyaretin Çekoslovak yönetimine Moskova direktiflerini iletme amacıyla yapıldığı yönünde oluşan fikir,¹¹ komünist ve komünist olmayan bakanlar arasındaki mesafenin daha da açılmasına neden olmuştur.

İstifa eden bakanlar arasında yer alan Hubert Ripka, olaylardan bir buçuk yıl kadar sonra yayınlanan yazı dizisinde, krize getiren süreci anlatmıştır. Ripka'nın anlatımına göre istifa eden bakanların amacı erken seçim yapılmasını sağlamak

8 Jan Masaryk, eski devlet başkanı Tomáš Masaryk'in oğluydu.

9 "Une importante résolution des partis politiques du Front National en Tchécoslovaquie", *Informations Tchécoslovaques*, sayı 125, 19.06.1947.

10 *Combat*, 06.11.1947.

11 *Combat*, 20.02.1948.

ve bu şekilde, güçlenmekte olan komünist olmayan muhalefetin çoğunluk konumunda olacağı yeni bir hükümet kurmaktı. Üstelik bahsedilen harekete katılan bakanlar istifa etmeden önce Beneš ile görüşmüş ve devlet başkanının onayını almışlardı.¹² Bununla birlikte, istifa sonrasında olaylar beklendiği gibi gerçekleşmedi. İstifa sonrasında açıklama yapan başbakan Klement Gottwald, boşalan on iki bakanlığa “bu görevleri gerçekten hak eden” bakanların gelmesi gerektiğini belirtiyordu. Başka bir deyişle, krize karşı önerilen çözüm hükümetin düşmesi ve erken seçime gidilmesi değil, bütünüyle komünist bir kabinenin kurulmasıydı. Komünist parti güdümünde yapılan “halk mitingi”nde ise Beneš’in istifaları kabul etmesi istenmesine rağmen devlet başkanı 21 Şubat’ta bakanlardan istifalarını geri almalarını istedi. Bunu izleyen günlerde içişleri bakanlığı ulusal-sosyalistleri silahlı bir darbe hazırlamakla suçladı; bunun üzerine başlayan kovuşturma ve tutuklama süreci Ulusal-Sosyalist Parti’nin güç kaybetmesine yol açıyordu. Gottwald’ın 25 Şubat’ta Beneš’e yaptığı ziyaret sonrasında Beneš’in istifaları kabul ettiğini açıklaması ise krize bir nokta koydu.

Batı Avrupa basını tarafından “Prag Darbesi” olarak tanımlanan¹³ bu süreç, görüldüğü gibi, temelde anayasa hukukunun çizdiği çerçeve dışına çıkılmaksızın gerçekleşmişti. Darbe uluslararası boyutta bir krize yol açmakta gecikmedi: ABD, Büyük Britanya ve Fransa adına yapılan ortak açıklamada Çekoslovakya’nın “kamufle edilmiş diktatörlüğü” kınandı.¹⁴ Çekoslovak hükümeti ise bu bildiriye yanıt vermekte gecikmedi ve sözkonusu devletlerin Çekoslovakya’nın içişlerine müdahale etme hakkı olmadığını belirtti.¹⁵

“Prag Darbesi” 1945 sonrası Çekoslovakya tarihindeki başlıca dönüm noktalarından biri olarak kabul edilebilir. Bu tarihten itibaren Çekoslovakya’da Komünist Parti iktidarı bütünüyle ele geçirdi; Şubat 1948 olaylarının hemen sonrasında komünist olmayan partilerin temsilcileri ve üyeleri Komünist Parti’ye hizmetlerini sunmaya başladı.¹⁶ Klement Gottwald Ulusal Anayasa Meclisi’nin yeni dönem açılışı vesilesiyle 10 Mart 1948’de yaptığı “Yeni Çekoslovak Hükümetinin Eylem Programı” konulu konuşmasında¹⁷ hükümet krizinin nedenlerini açıklıyordu. Buna göre sözkonusu kriz, savaş sonrasında toprak sahiplerinin ve diğer egemen sınıf üyelerinin siyasi haklarını ve güçlerini muhafa-

12 Hubert Ripka, “Visite au président Bénès”, *Gazette de Lausanne*, 14.4.1949 ; “La démission des douze ministres nationaux”, *Gazette de Lausanne*, 16.04.1949.

13 Örn. bkz. *Le Monde*, 26.02.1948.

14 *Le Monde*, 28.02.1948.

15 Benzer bir şekilde, Gottwald olayların birinci yıldönümünde yaptığı açıklamada Batı ile ticari ilişkiler geliştirilebileceğini, ancak Çekoslovak içişlerine karışılmaması gerektiğini belirtecekti. Bkz. “President Gottwald’s Interview with a Norwegian Journalist”, *Prague News Letter*, cilt 5, sayı 3, 22.02.1949.

16 Karel Kaplan, *Dans les archives du Comité Central: trente ans de secrets du Bloc soviétique*, Paris, Albin Michel, 1978, s. 30-31.

17 Klement Gottwald, *Programme d’action du nouveau gouvernement tchécoslovaque*, Prag, Ministère de l’Information Tchecoslovaque, 1948, 25 s.

za etmeleri ve sonrasında da karşı devrim girişiminde bulunmasından ibaretti. Uzun konuşmasının hemen hemen yarısına yakın bir kısmını teşkil eden bu tasvirlerden sonra Gottwald hükümetin ekonomik planının başarılarını sıralıyor ve Stalin tarafından yapılan yardımların önemine dikkat çekiyordu. Bunun yanında, Gottwald krizin başlıca siyasi sonucunun Çekoslovakya siyasi hayatının “temizlenmesi” olduğunu belirtiyor ve ilerleyen aylarda gerçekleşecek olan siyasi dönüşümleri haber veriyordu: ilerleyen günlerde “karşı devrimci ajanlar” yönetim kademelerinden çıkarılacaktı.¹⁸

Gottwald’ın program konuşmasını yaptığı gün, 10 Mart 1948, darbe sonrasında kurulan yeni kabinede de dışişleri bakanlığı görevini sürdürmeyi kabul etmiş olan Jan Masaryk’in intihar ettiği haberi geldi.¹⁹ Haziran 1948’de ise Beneš ilerleyen sağlık sorunları nedeniyle görevinden istifa etti ve Eylül ayında hayatını kaybetti. Masaryk ve Beneš’le birlikte, Çekoslovakya’nın savaş öncesi dönemle olan bağlarını simgeleyen iki isim siyaset sahnesinden çekilmiş oluyor, burjuva demokrasisi ile bağların koparılması süreci ivme kazanıyordu. Beneš’in yerine Gottwald devlet başkanlığı görevini üstlenirken, Komünist Parti’nin sol kanat yöneticilerinden biri olarak tanınan Antonín Zápotocký başbakanlığa getirildi. 1949 yılı içinde ordu içinde başlayan “temizlik” hareketini 1950’de Komünist Parti içi temizlik izleyecekti. 1950’de Parti içi temizlik hareketinin ilk dalgası, Vladimír Clementis ve Gustáv Husák başta olmak üzere bir grup Slovak komünistinin “burjuva milliyetçiliği” ile suçlanmasıyla başladı. 1951’e gelindiğinde bir yandan parti içi temizlik mücadelesi devam ederken, diğer yandan Sovyet modeline uygun olarak yapılan kolektivizasyon süreci ve “kulak”lara [zengin köylü kesimine] karşı mücadele” de hız kazanmıştı.

1951 sonbaharının en önemli gelişmelerinden biri önde gelen komünist yöneticilerden Rudolf Slánský’nin on üç parti yöneticisiyle birlikte tutuklanarak “Trotskizm”, “Titoculuk”, “Siyonizm” ve “Amerikan emperyalizmine hizmet etmek” suçlamalarıyla yargılanmaya başlamasıdır. 1951’de başbakan yardımcısı olarak atanana kadar Komünist Parti genel sekreterliği görevini yürüten Slánský gerçekte siyasi olarak Gottwald yönetimine karşı herhangi bir muhalefet teşkil etmiyor, aksine, partinin Sovyet yönelimli ve “sert” kanadının önde gelen temsilcilerinden biri olarak tanınıyordu. Bununla birlikte, güçlü ve karizmatik bir lider olması, kendisini parti içinde Gottwald’a alternatif olabilecek nitelikte bir isim haline getiriyordu. Bu nedenle, Slánský Trotskizm ve emperyalizm ajanlığı gibi suçlamalarla yapılacak olan bir “gösteri duruşması” için iyi bir adaydı.²⁰

18 *a.g.m.*, s. 23.

19 Soğuk Savaş bağlamında Batı Bloku basınında olayın intihar süsü verilmiş bir cinayet olduğu öne sürülmüştür. Bununla birlikte, ilerleyen aylar ve yıllarda konu üzerine yapılmış birçok araştırma Masaryk’in gerçekten de intihar ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte, intiharın nedenleri henüz tam olarak aydınlatılmamıştır.

20 Benzer duruşmalar örneğin Bulgaristan’da Trayço Kostov ve Macaristan’da László Rajk’a yönelik olarak yapılmıştı.

Devrimci Marksizm

Slánský'nin Yahudi kökenli olması ise bu dönemde İsrail karşıtı bir yönelimde olan Doğu Bloku politikalarına paralel olarak Siyonizm karşıtı söylemin geniş çaplı bir duruşmada ortaya konmasına olanak veriyordu. Duruşma sonucunda suçlu bulunan Slánský 1952 sonunda idam edildi. Böylece, 1930'lu yılların Moskova duruşmalarıyla başlayan ve savaş sonrasında çeşitli Doğu Bloku ülkelerinde gerçekleşen büyük çaplı duruşmalara uzanan zincirin son halkası gerçekleşmiş oluyordu.

B. Gerçekleşmeyen Destalinizasyon (1953-1963)

Stalin'in ölümünü takiben Gottwald'ın 14 Mart 1953'te ölmesi, Çekoslovakya'da Stalin sonrası dönemin diğer Orta Avrupa ülkelerine kıyasla farklı bir şekilde yaşanmasına yol açtı. Zápotockı devlet başkanlığı görevine gelirken, o döneme kadar ismi çok fazla duyulmamış olan bir lider, Antonín Novotný parti genel sekreterliğine getirildi. Bu şekilde bir yandan Gottwald gibi ismi Stalinizmle özdeşleşen bir lider siyaset sahnesinden doğal yollarla çekiliyor, diğer yandan da Novotný gibi önceki dönemle doğrudan doğruya bağlantısı olan bir Stalinist lider parti yönetimini ele almış oluyordu. Buna bağlı olarak, Çekoslovakya'da 1953-56 arası dönemde destalinizasyon belirtileri görülmedi. Bununla birlikte, Stalin sonrası dönemin ilk işçi isyanı Çekoslovakya'da gerçekleşecekti.

Ernest Mandel, 1968 krizinin toplumsal, ekonomik ve siyasi arka planını incelediği bir makalesinde, Gottwald ve Novotný dönemlerinde emekçi kitleler ile siyasi-ekonomik iktidarı tekelleştiren merkezi bürokrasinin arasında adeta bir uçurum oluştuğuna dikkat çekmektedir. Mandel, bu dönemde bürokrasinin Çekoslovakya'yı esas olarak teknolojik alanlarda dünya gücü haline getirecek bir politika izlemeye yoğunlaştığını belirtir. Bu süreçte izlenen "yaratıcılık yok-sunu politika" ile işçilerin ve aydınların yaratıcı gücü yok sayılmıştır, kitlelerin yönetime katılmasından söz etmek de mümkün değildir.²¹ 1953 işçi isyanını bu tablo çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Gottwald döneminde diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Çekoslovakya'da da ağır sanayinin geliştirilmesine dayalı bir ekonomi politikasının izlenmesi, tüketim mallarına gereken önemin verilmemesine ve işçilerin yaşam standartlarında düşüşe neden olmuştu. 1953 yılında yükselen enflasyon da Çekoslovakya'nın finansal durumunu daha kötü bir hale getiriyordu. Böyle bir bağlamda hükümetin bir yandan gıda ve tüketim malları fiyatlarını yükseltirken diğer yandan tasarruf ve maaş miktarlarını düşüren bir politika izlemeye başlaması sözkonusu bir işçi gösterisinin başlamasına neden oldu. 31 Mayıs 1953'te Plzeň şehrinde başlayan gös-

21 Ernest Mandel, "The Social, Economix and Political Background of the Czechoslovak Crisis", *Czechoslovakia & Socialism* içinde, der. Ken Coates, Nottingham, Bertrand Russell Peace Foundation, 1969, s. 53-54.

teri kısa sürede bastırıldı ve Haziran 1953 Berlin işçi gösterilerinin aksine geniş çaplı bir siyasi gösteriye dönüşmedi. 1 Mayıs 1955'te devasa bir Stalin heykelinin Prag'da açılışının yapılması ve sözkonusu heykelin 1962'ye değin yerinde durması Çekoslovakya'da Stalinizmin sürekliliğini korumasının sembolik örneklerinden biri olarak sayılabilir.

Aynı durum 1956 sonrasında da geçerliliğini korudu. Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) XX. Kongre'sine Novotni ile birlikte Zápotocki ve başbakan Viliam Široki de katılmıştı. Novotni, Kongre ertesinde aldığı talimatlara uygun olarak, Prag'a dönüşünde, SBKP birinci sekreteri Nikita Kruşçov'un Stalin'in "kişilik kültü"nü eleştirdiği "gizli rapor"unun içeriği hakkında partisinin çeşitli kademelerini bilgilendirdi. Bu şekilde ilerleyen aylarda komünist olan ya da olmayan Çekoslovakyalıların gözünde Kruşçov'un itibarı artacaktı.²² Buna rağmen, tüm ülkeler içinde Moskova'nın destalinizasyon politikasına en uzak duran ülkelerden birinin Çekoslovakya olduğu görülüyordu. Örneğin aynı dönemde Bulgaristan'da Kostov'un ve Macaristan'da Rajk'ın itibarları iade edilirken Çekoslovakya'da Slánski hakkında böyle bir girişimde bulunulmadı. Slánski davasından mahkûm edilen bazı isimlerin serbest bırakılmasıyla yetinildi, Slánski ise "Beriya ajanı" olmakla suçlanmaya başladı.²³

1956 boyunca Çekoslovakya'da ortaya çıkan bazı toplumsal hareketlenmeler (örneğin mayıs ayında yapılan geleneksel öğrenci festivalinde Prag ve Bratislava'da öğrencilerin siyasi özgürlükler için yaptıkları gösteriler) sınırlı boyutlarda kaldı. Bununla birlikte, 1956'da entelektüel yaşamda, örneğin felsefe ve edebiyat alanlarında ortaya çıkan tartışmalar, bu dönemde Stalin dönemiyle kopuş teşkil edecek nitelikte bir entelektüel arayışı başlattığını ve 1956'nın bu bakımdan sonraki yılların entelektüel dönüşümlerine temel hazırladığını göstermektedir.²⁴

Yaz ve sonbahar aylarında Polonya ve Macaristan'da gerçekleşen isyanların sonrasında ise parti yönetimi destalinizasyon olanaklarının tamamen önüne geçti: bu olaylardan sonra, XX. Kongre sonrasında Gottwald dönemine yöneltilmeye başlanan eleştirilere son verildi ve bizzat Novotni Gottwald'ın erdemlerini öven açıklamalar yapıldı.²⁵ Bu durum Sovyet yönetimini de rahatsız etmiyordu, 1957'de Kruşçov SSCB başbakanı Nikolay Bulganin ile birlikte Prag'a bir zi-

22 Karel Kaplan, *a.g.e.*, s. 65-67.

23 Lavrentiy Beriya Stalin dönemi polis teşkilatının başında bulunuyordu. Stalin'in ölümünü izleyen haftalarda SBKP'nin "liberal" kanadının temsilciliğini yapmış, kısa bir süre içinde tasfiye edilmiş ve Kruşçov'un eleştirilerinin hedefi haline gelmişti.

24 Örneğin bu dönemde Stalinizme alternatif bir Marksizm yorumu geliştirilmeye çalışılmış, bu doğrultuda Marx'ın *1844 Elyazmaları* hümanist bir perspektiften okunmuş ve insanı merkeze alan bir felsefenin kurgulanmasına çabalanmıştır. Bu dönemde çalışmalar yapan en önemli düşünürlerden Karel Kosík çalışmalarını 1960'larda sistematik bir hale getirecektir. Bkz. Vladimir V. Kusin, *The Intellectual Origins of the Prague Spring: The Development of Reformist Ideas in Czechoslovakia, 1956-1967*, Cambridge, Cambridge University Press, 1971, s. 38-52.
25 *Le Monde*, 06.12.1956.

yaret yapmış ve Çekoslovak yöneticilerinin destalinizasyonu geciktirmesinden herhangi bir rahatsızlık duyduğunu belirtmemiştir. İlerleyen yıllarda da Novotný, Kruřov'un en sadık müttefiklerinden biri olarak kalacaktı.

Kasım 1957'de Zápotocký'nin ölümü Novotný'nin etkisini daha da artıran bir etki yaptı. Savaş sırasında ve sonrasında Edvard Beneř'in devlet başkanlığını koruması ve Komünist Parti ile yakın ilişkiler içinde bulunması, Çekoslovakya'da iki savaş arası dönemden alınan devlet başkanlığı makamının (diğer Dođu Bloku ülkelerinden farklı olarak) itibarlı ve etkin bir makam olma özelliğini sürdürmesi sonucunu doğurmuştu. Novotný bu makama atanarak bir yandan Çekoslovakya'da siyasi iktidarın en üst kademesine yerleşiyor, diğer yandan da Parti'de birinci sekreterlik görevini sürdürüyordu; bu şekilde 1953 sonrasında SSCB öncülüğünde benimsenen parti ve devlet yönetim kademelerinin ayrılığı ilkesini yok sayarak Stalin döneminde olduğu gibi her iki örgütün yönetimini de elinde topluyordu.

Novotný'nin devlet başkanlığı döneminde yapılan en çarpıcı icraatlardan biri, yeni bir anayasanın yürürlüğe konması oldu. Novotný anayasa değişikliğinin sinyallerini 1960 yeni yıl söylevinde vermiş, Çekoslovakya'nın maddi ve kültürel bakımdan dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında olduğunun altını çizmiş ve "halk demokrasisi" aşamasının geride bırakılarak sosyalizmin kurulması sürecine girilmesi önünde bir engel kalmadığını belirtmişti.²⁶ 11 Haziran 1960'ta kabul edilen yeni anayasa²⁷ ülkenin resmi adını "Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti" olarak değiştiriyor, bu şekilde Çekoslovakya Sovyet Bloku'nda SSCB hariç tutulursa "sosyalist" sıfatını benimseyen tek ülke haline geliyordu. Bu durum, bir yandan Çekoslovakya'nın Dođu Bloku içindeki ayrıksı konumunu, diğer yandan da bu dönemde sosyalizmin kurulması için olgunluk düzeyinin esas olarak ekonomik kalkınma kriterleriyle belirlendiğini göstermesi bakımından ilginçtir.

Bu bağlamda son olarak, Çekoslovakya'nın 1950'li yıllar boyunca Doğu Bloku'nun uluslararası ilişkileri konusunda sahip olduğu kilit öneme dikkat çekmek gerekiyor. Prag, II. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren Batı Avrupa komünist partileriyle SSCB yönetimi arasındaki bağlantıyı sağlayan başlıca merkez konumundadır; buna ek olarak, Moskova yönetimi tarafından yönlendirilen ve Avrupa'nın SSCB deneyimine sıcak bakan entelektüellerini kapsama amacı güden "Büyük Barış Hareketi"nin kurumsallaşmış biçimi olan Dünya Barış Kongresi'nin merkezi de 1951'den itibaren Prag'dadır.²⁸ 1953 ve 1956 gibi tarihler de bu durumu değiştirmemiştir ve Prag, Stalin'in ölümü, XX. Kongre ya da Macar Devrimi gibi gelişmelere paralel olarak SBKP'de ve diğer komünist partilerde görülen politika değişikliklerden bağımsız olarak uluslararası komünist hareket içindeki önemini korumuştur.

²⁶ *Le Monde*, 3-4.01.1960.

²⁷ "100/1960 Sb. Ústavní zákon ze dne 11. července 1960: Ústava Československé socialistické republiky"; http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html, indirilme tarihi: 18.12.2006.

²⁸ Karel Bartořek, *Les aveux des archives: Prague-Paris-Prague, 1948-1968*, Paris, Editions du Seuil, 1996, s. 61 vd.

C. Gecikmiş Reform ve Sancıları (1963-1967)

1962-63 yıllarından itibaren Çekoslovakya'nın Stalinist siteminde çeşitli değişiklikler görülmeye başladı. 1961 Ekiminde toplanan SBKP XII. Kongresi sırasında Stalin döneminde işlenen "hukuki cinayetler" in yeniden gündeme getirilmesi ve mahkûm edilenlerin itibarlarının iade edilmesi konusunda alınan karar, destalinizasyon konusunda Moskova yönetiminin kararlılığını gösteriyor ve Novotnı ekibinin benimsediği yöntemlerin uzun süre devam edemeyeceğini gösteriyordu. Aralık 1962'de toplanan Çekoslovakya Komünist Partisi XII. Kongresinde ise destalinizasyonun başlatılması yönünde kesin bir karar alındı. Bu noktadan sonra başlayan siyasi-hukuki reformlar ekonomik ve kültürel alanlarda yapılan reformlar ve gerçekleşen dönüşümlerle desteklenecekti.²⁹ 1963'ün ilk yarısında kişilik kültürü üzerinde ciddi tartışmalar yapılmaya başlandı, diğer yandan da Stalin dönemi davalarının gözden geçirilmesi için bir komisyon kuruldu.³⁰ Gerek 1956 sonrasında, gerekse 1963'ü izleyen dönemde serbest bırakılan komünist tutuklular, 1960'lar boyunca Novotnı karşıtı bir cephenin oluşmasına katkıda bulunacaklardı; özellikle Slovak komünist Gustáv Husák sözkonusu cephenin oluşmasında önemli bir rol oynayacaktı.³¹

Yine bu süreçte Stalin dönemiyle doğrudan bağlantısı olan parti ve devlet yöneticileri görevden alındı: örneğin 1952-53 yıllarında siyasi polis teşkilatını yönetmiş olan Karol Bacilek Slovak Komünist Partisi birinci sekreterliğinden alındı ve yerine Alexander Dubček getirildi. Her ne kadar 1963 yazında ortaya çıkan kıtlık dalgası gibi bazı etkenler destalinizasyonun belirli duraklamalarla ilerlemesine yol açsa da, reform dalgası sonraki aylarda devam etti. 1963 sonbaharında siyasi alanda büyük bir "temizlik" gerçekleştirildi, Viliam Široký başbakanlıktan alındı ve Stalin döneminin olaylarına doğrudan bulaşmamış bir isim, Jozef Lenárt başbakan olarak atandı. Khruşçov da yeni başbakanı tebrik etmekte gecikmedi.³² Bununla birlikte Novotnı konumunu korudu ve Kasım 1964'te yeniden devlet başkanı seçildi.

Ekonomik reformların da 1962-63 yıllarından itibaren ivme kazandığı

29 Bu süreçte yapılan reformların ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Galia Golan, *The Czechoslovak Reform Movement: Communism in Crisis, 1962-1968*, Cambridge, Cambridge University Press, 1971, s. 7-222.

30 1956'dan itibaren kişilik kültürü konusu gündeme gelmişti, ancak bu konudaki eleştiriler çoğunlukla biçimsel, lâfzî bir düzlemde kalıyor ve Stalin döneminin gerçek anlamda sorgulanmasını beraberinde getirmiyordu. Yine 1956'da siyasi davaların incelenmesi için bir komisyon kurulmuştu, ancak komisyonun faaliyetleri siyasi tutukluların serbest bırakılmasıyla sınırlı kalmış, duruşmaların gözden geçirilmesi ve suçlamaların geri alınması konusunda adım atılmamıştı.

31 Karel Kaplan, *a.g.e.*, s. 126 vd.

32 *Le Monde*, 24.09.1963.

Devrimci Marksizm

görülüyordu. 1962’de üçüncü Beş Yıllık Plan yürürlükten kaldırıldı. Yine 1962’den itibaren Komünist Parti üyesi ekonomi uzmanı Ota Šik’in başkanlık ettiği Çekoslovak Bilimler Akademisi Ekonomi Enstitüsü, Polonyalı ekonomist Włodzimir Brus’un çalışmalarının, Yugoslavya’da uygulanan ekonomi politikasının ve SSCB’de yapılan ekonomik reform tartışmalarının etkisiyle merkezi planlamanın bürokratik mekanizmalara tâbi bir şekilde uygulanma biçimini eleştirmeye başladı.³³ 1965 sonrasında bu eleştiriler belirli ölçülerde bir ekonomik liberalizasyon uygulanması ve şirketlere özerklik verilmesiyle uygulamalı bir boyut kazandı, bununla birlikte Šik bu dönemde yaptığı açıklamalarda sözkonusu reformların revizyonist olmadığını, sosyalizm çerçevesi içinde kaldığını belirtiyordu.³⁴ Ekonomik reformlar, 1965 ve 1967’de ekonomi ve ilgili konulardan sorumlu bakanlıklara yeni bakanların atanmasını beraberinde getirdi. 1968’e gelindiğinde, Novotni Çekoslovakya’sının ekonomik reformlar bakımından Yugoslavya’yı takip ettiği yazılacaktı.³⁵ Mandel’in “liberalleşme” süreci üzerine değınisine bu noktada atıf yapılabilir. Mandel’in de dikkat çektiği gibi, Çekoslovakya’da yapılan reformların amacı bürokrasi merkezli bir siyasi-ekonomik sistem yerine dinamikleri işçi katılımı tarafından belirlenen bir sistem oluşturmak değildir. Reformlar, hantal, baskıcı ve “siyasi” bir bürokrasinin yerine daha rasyonel ve eğitilmiş bir bürokrasinin ihdas edilmesi üzerine kuruludur. Bu durum ‘60’lı yıllara yayılan Çekoslovakya reformlarının temel sorunlarından birini oluşturacaktır.³⁶ Reformların bu niteliği çelişkili bir sonucu da beraberinde getirmiştir. Bu sürecin bürokrasi içi bir yenilenmeden ibaret olması, entelektüellerin ve halkın bir kısmının reformlara destek vermesine engel olmamıştır: Eski sistemin temsil ettiği muhafazakâr/baskıcı bürokrasinin yerine yeni bir bürokrasi tipinin yerleştirilmesi perspektifi bu şekilde umut verici bir gelişme olarak algılanabilmiştir.

Ekonomik ve sosyal düzlemlerdeki gelişmelerin yanında, kültürel hayatta yaşanan dönüşümler de yeni dönüşümlerin önemli bir bileşenydi. Vladimir Kusin, Çekoslovakya’da kademeli olarak gerçekleşen reform sürecinin kitle eylemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmadığını belirtmekte, bu sürecin entelektüeller tarafından teorik olarak hazırlandığını altını çizmektedir.³⁷ Bu özellik, Çekoslovakya deneyimini 1956 Macar Devrimi’nden belirgin bir şekilde ayırmaktadır. Yine Kusin’in belirttiği gibi, entelektüellerin geliştirdiği reform projesi sosyalizmin terk edilmesini değil, yeni bir sosyalizm modeli kurgulanmasını öngörmektedir.

1963 yılında Jaroslav Hašek ve Franz Kafka’nın doğumunun seksen-33 H. Gordon Skilling, *Czechoslovakia’s Interrupted Revolution*, Princeton, Princeton University Press, 1976, s. 119.

34 *Le Monde*, 06.07.1965.

35 *The Economist*, 13.01.1968.

36 Ernest Mandel, a.g.m., s. 56.

37 Vladimir V. Kusin, a.g.e., s. 142.

ci yılı için yapılan etkinlikler, kültürel yaşamdaki yenilenmenin bir habercisiydi. Bu şekilde, uzun yıllar boyunca Komünist Parti'nin kültür politikasınca dışlanan Kafka yeniden itibar kazanıyordu. Entelektüel yaşamdaki yenilenmeler yayın faaliyetlerine de yansdı; 1964 yazında Batı kaynaklı süreli yayınların Çekoslovakya'ya girmesine geçici olarak izin verilmesi, Soğuk Savaş bağlamında daha önceden örneği görülmemiş bir gelişmedir. Çekoslovak entelektüellerinin yayınları da bu dönemde önemli birer düşünce forumu konumuna geldi, örneğin *Literární noviny* (Edebi Haberler) ve *Kultúrny život* (Kültürel Yaşam) gibi dergiler entelektüellerin Stalinist geçmişle hesaplaşmaları için alan açtı. Tarih alanında "tabu" kabul edilen bazı konuları tartışan kitapların yayınlanması da bu dönemde gerçekleşti, örneğin II. Dünya Savaşı'nda Slovakya'da Nazi karşıtı direnişte komünistlerin ne derecede ağırlığı olduğunu sorgulayan kitaplar bu dönemde yayınlanmaya başladı.³⁸ Yine 1960'lar boyunca Çekoslovak sinemasının "rönesansı" gerçekleşti. Bu gelişmeler karşısında hükümetin tepkisi farklı boyutlar almıştır: genel olarak reformların hoşgörülmesine rağmen dergiler üzerinde denetim sağlanmasına çalışıldı, Ağustos 1966'da ise yayın denetleme bürosuna geniş denetim yetkileri verilerek sansür artırıldı. 2 Haziran 1967'de yapılan Çekoslovak Yazarlar Kongresi entelektüel muhalefetin yönetime karşı tavrını göstermesine olanak verdi.

Çekoslovakya'nın toplumsal dinamiklerini bürokrasi ve halk arasındaki karşıtlığa indirgeyen bir tahlil yapmak, kaçınılmaz olarak hatalı sonuçlara varılmasına neden olacaktır. Bu nedenle, işçiler ve entelektüeller arasında var olan ve özellikle 1968'e doğru önem kazanacak olan farklılaşmaya dikkat çekmek gerekiyor. Tarihçi Gordon K. Skilling, işçi sınıfının ülkenin egemen sınıfı olduğu yönündeki söylemin, işçiler üzerine etkili olduğunu belirtmektedir.³⁹ Bu söylemden etkilenen işçiler bir yandan dönemin siyasi-ekonomik sisteminde kendi sınıf iktidarlarının hâkim olduğunu düşünmüşler, diğer yandan da anti-entelektüelist bir şartlanmayla, 1960'lar boyunca entelektüellerin kademeli olarak önem kazanmasını kendi iktidarlarına karşı gelişmekte olan bir tehdit olarak algılamışlardır. Bu durum 1968'in ilk aylarına kadar kendini gösterecektir.

Tüm sınırlara rağmen, 1960'ların reform dalgasının Çekoslovakya'nın siyasi, toplumsal ve ekonomik yaşamı üzerinde dönüştürücü bir etki yaptığı rahatlıkla söylenebilir. Bu durum, dış basında Çekoslovakya'nın Doğu Bloku içindeki konumunun tıpkı Romanya örneğinde olduğu gibi bir özerkliğe doğru evrildiği izlenimini doğurmuştur.

1967 sonuna gelindiğinde Novotný'nin bu gelişmelerden rahatsız olduğu görülmüyordu: Çekoslovak devlet başkanı 2 Eylül 1967'de yaptığı bir açıklamada liberalizm tehlikesine karşı çağrıda bulundu. 5 Eylül'de ise *Sunday Times* gazete-

38 Alexander Dubček, *C'est l'espoir qui meurt en dernier: autobiographie*, der. Jiří Hochman, çev. Denise Meunier, Paris, Fayard, 1993, s. 63.

39 H. Gordon Skilling, a.g.e., s. 580.

sinde sansüre karşı Slovak entelektüelleri tarafından hazırlanan üç yüz imzalı bir bildiri yayınlandı. Aynı zamanlarda yayınlanan bu iki metin Novotnı yönetiminin ve reformcu entelektüellerin ne derecede karşı karşıya geldiğini göstermektedir. Ekim sonunda yapılan Merkez Komitesi toplantısında söz alan Alexander Dubček'in Slovakya'nın sorunları ve parti içi demokrasinin gerekliliği gibi konulara değindiği söylevine⁴⁰ son derece ağır bir yanıt veren Novotnı, Merkez Komitesi'nin çoğunluğunun muhalif bir konum benimsemesine yol açmıştı. Aralık 1967'de yapılan Komünist Parti Merkez Komitesi toplantısında verilen parti-devlet ayrılmasının gerçekleştirilmesi kararı, Novotnı yönetiminin tehlikede olduğunun bir işaretiydi. 9 Aralık'ta Prag'a bir ziyaret yapan SBKP birinci sekreteri Leonid Brejnev de Novotnı'ye beklediği desteği vermemişti. Prag'a ziyaretinde yaptığı ilk açıklamada Novotnı'nın Çekoslovakya-SSCB ilişkileri için mükemmel bir güvence teşkil ettiğini belirten Brejnev, parti yöneticileriyle yaptığı özel görüşmelerden sonra tavrını değiştiriyor, Çekoslovak Komünist Partisi içindeki tartışmaların bir "iç mesele" teşkil ettiğini belirtiyor ve müdahale etmekten kaçınacağını vurguluyordu.⁴¹ Aralık boyunca bu konuda tartışmalar devam etti. Novotnı 1968 başında yaptığı bir açıklamada ekonomik reformlar için batılı ülkelerden "pozitif olan her şeyin" alınması gerektiğini belirtiyor⁴² ve bu şekilde ekonomik reformların yanında olduğu izlenimini veriyor, ancak aynı dönemde doruğa ulaşmış olan siyasi krizden bahsetmiyordu.

II. 1968: Reformlar ve Krizler Yılı

1968'in ilk haftası Çekoslovak Komünist Partisi yönetiminde önemli bir değişiklik gerçekleşti. 3-5 Ocak tarihli Merkez Komitesi toplantısında Novotnı birinci sekreterlik görevinden istifa etmeye zorlandı; kamuya yapılan açıklama Novotnı'nın kendi isteğiyle görevden ayrıldığı yönündeydi. Bunun şaşkıncu bir gelişme olduğu söylenemezdi, zira olaydan en az altı ay öncesinde Novotnı'nın düşeceği yönünde söylentiler yayılmaya başlamıştı.⁴³ Yeni birinci sekreter olarak Alexander Dubček'in isminde karar kılındı. Novotnı ise devlet başkanlığı, Komünist Parti Siyasi Bürosu üyeliği gibi görevlerini muhafaza ediyordu. Bu şekilde, 1960'lı yıllar boyunca Novotnı'nın ismiyle simgeleşen bürokratik parti egemenliğine karşı piyasa sosyalizmi ya da entelektüellerin özgürlük talepleri gibi farklı açılımlarla ifade edilen tepki, 1968'de Dubček'in simgelediği yenilikçi komünist açılımlarda odaklanacaktı. Geleneksel Stalinist ve post-Stalinist bürokr-

40 Alexander Dubček, "Discours prononcé en session plénière du Comité central du Parti tchécoslovaque qui s'est tenue du 30 au 31 octobre 1967", *Du Printemps à l'hiver de Prague* içinde, çev. Ilios Yannakakis ve Reimanova-Frappart, Paris, Fayard, 1970, s. 8-23.

41 Karel Kaplan, *a.g.e.*, s. 250-251.

42 *Le Monde*, 03.01.1968.

43 Karel Kaplan, *a.g.e.*, s. 245.

ratik mekanizmaya karşı geliştirilen bu çok yönlü (ve farklı bakış açılarını bir arada içerdiği ölçüde çelişik) tepki, 1968’de gerçekleşecek olan kapsamlı reform hareketinin temel dinamiğini oluşturmuştur.

A. Parti ve Devlet Düzleminde Reformlar

Dubček’in birinci sekreterliğe atanması, dönemin basınında komünist parti içindeki “reformcu” ve “ortodoks” kesimler arasında bir sentez olarak yorumlandı.⁴⁴ Bu tespitin bir bakıma doğru olduğu söylenebilir. Dubček’in Slovak Komünist Partisi yönetiminde bulunması⁴⁵ ve kısa bir süre önce Novotný’nin eleştirilerini üzerine çekmesi onu reformcu kanada yaklaşıtıyordu. 1920’lerin başından 1940’ların sonuna kadar çeşitli aralıklarla da olsa uzun yıllar boyunca Moskova’da kalması ve SSCB’ye sadık bir isim olarak görülmesi ise Moskova yönetimine ve Çekoslovak Komünist Partisi’nin Sovyet yönelimli kanadına güvence veriyordu.

Dubček’in Novotný’nin yerine göreve gelmesiyle ilgili olarak Çek ve Slovak gazetelerinde yapılan ilk yorumlar, Novotný’nin reformlarda ileri gitmeyi reddettiği için görevden uzaklaştırıldığı yönündeydi. Dubček’in birinci sekreterliğinin ilk haftalarında entelektüellerle parti arasında bir yakınlaşma yaşandı. Yeni birinci sekreter yaptığı açıklamada entelektüellerin istediği türden bir reform hareketine sıcak baktığını belirtiyordu. Bununla birlikte, Dubček Varşova Paktı’na olan sadakatini belirtmekten de geri durmuyordu.⁴⁶ Şubat 1948 olaylarının yirminci yılının anıldığı kutlamalar da “kardeş ülkeler”den gelen delegasyonların huzurunda gerçekleşmişti. Bu kutlamalar sırasında Dubček’in ikili söylemi belirgin bir şekilde ortaya çıkıyordu. Dubček bir yandan Şubat 1948’de halk gösterilerinin karşı devrim girişimini başarısızlığa uğrattığını belirterek Stalin döneminden beri standartlaşmış olan bir söylemi devam ettiriyor, diğer yandan da geçmişin hatalarının tekrarlanmayacağını, entelektüellerle yakınlaşmanın gerçekleştirileceğinin altını çizerek reformcu yönelimlerin sinyalini veriyordu.⁴⁷ Yine sözkonusu kutlamalar sırasında Novotný 23 Şubat’ta yaptığı konuşmada iktidarda olduğu dönemde hatalar yaptığını söyleyerek özeleştiri vermişti.⁴⁸

Gerek reformcu söylemlerin ağırlık kazanması, gerekse Novotný’nin geri

44 *La Croix*, 09.01.1968.

45 1940’ların sonunda Slovak komünistlerine “burjuva milliyetçisi” suçlamasının yöneltildiği dönemin geride bırakılmasından sonra Slovakya’ya belirli bir özerklik tanınmıştı; Çek-Slovak uzlaşmasının korunması uğruna tanınan bu özerklik, Gottwald ve Novotný dönemlerinde Slovakya’nın Çek bölgelerine kıyasla daha “liberal” bir atmosfere sahip olması sonucunu doğurmuştu. Bkz. Antonín Šnejdár ve Casimira Mazurova-Château, *La nouvelle Europe centrale*, Paris, Imprimerie Nationale, 1986, s. 278.

46 *L’Humanité*, 02.02.1968.

47 *L’Humanité*, 23.02.1968.

48 *Herald Tribune*, 24-25.02.1968.

adım atması Çekoslovakya’da daha önce görülmemiş düzeyde bir reform dönemine girildiği izlenimini ortaya koyuyordu. Bu sürece “Prag Baharı” isminin verilmesi de Şubat 1968 gibi erken bir tarihte gerçekleşti.⁴⁹ Bu yeni sürecin en önemli göstergelerinden biri, basın ve yayına uygulanan sansürün hafifletilmesi idi. Bu tarihlerde Prag Radyosu’nda yapılan yayınlarda Gottwald dönemi “temizlikleri” eleştirilmeye başlamış, 1 Mart’ta ise Radyo yayınında sansüre karşı çıkmıştı. Mart ayında Fransa’ya bir gezi yapan Çekoslovakya devlet televizyonu yöneticisi Jiří Pelikan, ekonomik reformların siyasi reformları beraberinde getirmesinin kaçınılmaz olduğunu, artık Çekoslovakya’da tartışmalara alışılabileceğini belirtiyordu.⁵⁰ Yine aynı tarihlerde merkezi denetim mekanizmalarının yetkileri azaltıldı ve basın-yayın organları üzerindeki denetim 1966 öncesinde olduğu gibi askeri sırların ve devlet sırlarının açığa çıkarılmasını engelleme göreviyle sınırlandı. Yeni dönem Yazarlar Birliği tarafından da selamlanıyordu: birliğin yeni yayın organı *Literární listy*’nin (Edebi Mektuplar) 1 Mart 1968 tarihli ilk sayısında yayınlanan yazısında birlik başkanı Eduard Goldstücker yeni dönemin ayrılmaz iki kavramı, sosyalizm ve özgürlüğü birleştirmek için tarihsel bir fırsat sunduğunu belirtiyordu.⁵¹

Aynı dönemde Novotni ziyaret ettiği fabrikalarda yaptığı konuşmalarda gelişmelerden duyduğu kaygıyı belirtmeye başladı: devlet başkanına göre söz konusu politikalar kötü sonuçlara, anarşiye yol açabilirdi. Bu tarihlerde yapılan radyo yayınları ise Novotni’nin hatalarına ilişkin değerlendirmelerle doluydu. Bununla birlikte, bizzat Dubček yönetimi eleştirilerin tehlikeli bir noktaya evrilebileceği tehlikesini göz önünde bulunduruyordu. 13 Mart’ta partinin günlük gazetesi *Rudé právo* gazetesi eleştirilerde itidalli olunmasını önerdi, aynı öneri kısa bir süre sonra bizzat Dubček tarafından da tekrarlandı.

Bununla birlikte, siyasi ve hukuki düzlemde reformlar da aralıksız olarak devam ediyordu. Mart ayında ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biri de Yüksek Mahkeme’nin tüm Stalin dönemi duruşmalarının gözden geçirilmesi yönünde verdiği karar. İçişleri bakanı ve başsavcının görevden alınması ise hükümet ve adalet kadrolarında bir “temizlik” başlatılacağına bir göstergesiydi. Kısa bir süre içinde ordunun komuta kademesinin de yeniliklere destek verdiği açıklandı. Esas olarak siyasi ve entelektüel düzlemde gerçekleşen bu reformlar kısıtlı da olsa kitle gösterileriyle destekleniyordu. 11 Mart’ta gerçekleşen gösteriye katılan öğrenciler bir yandan Vietnam Savaşı’na karşı eylem yapıyor, diğer yandan da demokratik bir sosyalizmi desteklediklerini belirtiyorlardı. Aynı dönemde

49 Örneğin İsviçre gazetelerinden *Gazette de Lausanne* 29 Şubat 1968 tarihli sayısında “Prag Baharı”na gönderme yapıyordu. Gerçekte “Prag Baharı” 1946’dan itibaren her yıl düzenlenen uluslararası klasik müzik festivalinin ismiydi; siyasi anlamda, Çekoslovakya’nın reform sürecine gönderme yapılarak kullanılması ise Fransız Komünist Partisi ideologlarından Roger Garaudy’nin 1963 Kafka Kongresi’ne katıldıktan sonra yazdığı bir yazıyla başlamıştı.

50 Le Monde, 06.03.1968.

51 Eduard Goldstücker, “Eppur si muove”, *Literární listy*, 01.03.1968.

gerçekleşen Polonya öğrenci gösterileri de Çekoslovak öğrenciler tarafından desteklendi.⁵²

Dubček 18 Mart'ta Brno kentinin Komünist Parti yerel teşkilatı konferansında yaptığı bir konuşmada, Mart sonunda yapmayı düşündüğü programın ana hatlarını anlattı. Çekoslovak toplumunun sosyalist demokrasi için olgun olduğunu belirten Dubček, parti ve hükümet arası ayrımın sağlanmasını, Çekler ve Slovaklar arası anayasal ilişkilerin gözden geçirilmesini,⁵³ bir kişinin birden fazla idari işlev üstlenmesinin engellenmesini, ekonomik birimlerin yetkilerinin artırılmasını ve önceki senelerde başlatılan ekonomik reforma hız verilmesini öngörüyordu.⁵⁴

B. Görev Değişiklikleri, “Eylem Programı” ve Siyasi Reformlar

Reformların yoğunlaştığı Mart ayı boyunca “sağlık sorunları” nedeniyle fazla açıklama yapmayan Novotný, 22 Mart'ta millet meclisine yazdığı bir mektupta devlet başkanlığı görevinden istifa ettiğini açıkladı: mektubunda “ülkenin iç durumu üzerine ciddi bir tahlil yaptıktan sonra” istifa ettiğini belirtiyor, sosyalist Çekoslovakya'ya ilerleme sürecinde yeni başarılar diliyordu.⁵⁵ Partinin çağrısı üzerine gerçekleşen bu istifa, reformcu kanadın önündeki engellerin en önemlilerinden birinin ortadan kalktığının göstergesiydi.

Bu istifadan hemen sonra, 23 Mart'ta Dubček Sovyet Bloku ülkelerinin parti temsilcilerinin Dresden şehrinde yaptığı toplantıya katıldı. Toplantının tek gündem başlığı Çekoslovakya idi ve başta SSCB olmak üzere Doğu Bloku ülkelerinin temsilcileri Çekoslovak reformlarından duydukları rahatsızlık ve tedirginliği dile getiriyorlardı. Dubček liderlere güven vermeye çalışsa da reformlar kesintiye uğramadan devam etti. Bunun yanında, Dubček ve reformcular uluslararası komünist hareket içinde dış destek de bulabiliyorlardı, örneğin İtalyan Komünist Partisi başkanı Luigi Longo Prag Baharı'nı desteklediğini belirtti.⁵⁶

Dresden toplantısını izleyen hafta içinde Novotný'nin devlet başkanlığındaki halefinin belirlenmesi gündeme geldi. Adaylar arasında Josef Smrkovský ve Čestmír Čisář gibi halk kitlelerince ve öğrencilerce desteklenen isimler bulunmasına rağmen Dubček, Ludvík Svoboda'yı aday olarak önerdi. Emekli general Svoboda bir yandan Çekoslovakya'nın Nazi işgalinden kurtuluşunda oynadığı önemli rol dolayısıyla halk tarafından benimsenebilir nitelikte bir adaydı, diğer yandan da SSCB ile de iyi ilişkiler geliştirmişti. Bunun yanında, Svoboda'nın yetmiş üç

52 *The Guardian*, 16.03.1968.

53 15 Mart'ta Slovak Ulusal Konseyi Çekoslovakya'nın federal bir yapıya kavuşturulmasını talep etmişti; Dubček de “anayasal ilişkilerin gözden geçirilmesi” ifadesiyle federalleşme konusunda bir adım atılacağını kast ediyordu.

54 Alexander Dubček, “Discours prononcé à la conférence du Parti à Brno en mars 1968”, *Du Printemps à l'hiver de Prague* içinde, a.g.e., s. 71-80.

55 *Le Monde*, 24-25.03.1968.

56 *L'Aurore*, 27.03.1968.

yaşında olması ve aslen siyasetçi olmaması, devlet başkanlığında etkin olmaktan ziyade sembolik bir rol oynayacağını gösteriyordu. Dubček'in önerisi Parti Merkez Komitesi tarafından kabul edildi ve Svoboda 28 Mart'ta devlet başkanı seçildi. İlerleyen haftalarda Smrkovskı meclis başkanlığına atanacak ve devlet kademelerindeki görev değişiklikleri devam edecekti.

“Prag Baharı”nın kilit önemdeki gelişmelerinden biri Nisan ayı başında gerçekleşti. Bir süredir devam eden reform çalışmaları, Zdeněk Mlynár'ın başkanlık ettiği siyasi reformlar komitesi ve Ota Šik'in yönettiği ekonomik reformlar komitesi tarafından yönetilmekteydi; bu reformlara bir çerçeve oluşturması için hazırlanan “Eylem Programı” üzerine çalışmalar ise devam etmekteydi. Dubček Merkez Komite'nin 1 Nisan tarihli toplantısında yaptığı konuşmasında programın hazırlandığını haber verdi ve yapılan reformların amacının sosyalizmi gerçekleştirmek, sosyalizmin verimli, insani, dayanışmacı boyutunu geliştirmek olduğunu belirtti.⁵⁷

Rudé právo gazetesinde 10 Nisan'da yayınlanan program Komünist Parti'nin öncü rolüne dikkat çekiyor, siyasi ve ekonomik sistemin sosyalizm perspektifi doğrultusunda reforme edilmesi gerektiğini belirtiyordu.⁵⁸ Siyasi reformlar sosyalist demokrasinin uygulanması, yurttaşların kişisel hak ve mülkiyetlerinin korunması, önceki yıllarda hukuk ihlalleri sonucu haksız yere mahkûm edilen komünist ve komünist olmayanların itibarlarının iade edilmesini içeriyordu.

“Eylem Programı”nın ilan edilmesi ve yürürlüğe konması, hükümet düzenindeki gelişmelere paralel olarak ilerliyordu. Programın ilan edildiği sıralarda, 8 Nisan tarihinde Oldřich Černík başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu; Fransız basınında hükümetin partiden de daha liberal olduğu yönünde bir yorum yer aldı.⁵⁹ Yine aynı dönemde Komünist Parti'nin de onayıyla kurulan “Klub-231”, Stalin döneminin komünist olmayan mağdurlarını bir araya getiriyordu; kulüp, ismini Gottwald dönemi tutuklamalarına temel oluşturan 1948 tarihli ve 231 sayılı “Cumhuriyetin Korunması Yasası”ndan alıyordu.

C. Ekonomik Reformlar ve Kitle Hareketleri

“Eylem Programı”nda ekonomik reformlar başlığı altında şirketlerin devlet karşısındaki ekonomik bağımsızlığının sağlanması gerektiğine dikkat çeki-

57 Alexander Dubček, “Le discours d'Alexandre Dubček devant le Comité central du Parti communiste tchécoslovaque (1er avril 1968)”, çev. O. Klein, *Nouvelle Critique* no. 14(195)-ek sayı, Mayıs 1968, s. iii.

58 “The CPCz Action Program, April 1968 (Excerpts)”, *The Prague Spring 1968* içinde, a.g.e., s. 92-95. Programın tam metninin İngilizce baskısının tıpkıbasımını için bkz. “The Action Programme of the Communist Party of Czechoslovakia adopted at the plenary session of the Communist Party of Czechoslovakia on April 5th 1968”, Prag, 1968, 90 s., Dubček's Blueprint for Freedom: His Original Documents Leading to the Invasion of Czechoslovakia, Londra, William Kimber, 1969.

59 *Combat*, 06-07.04.1968.

liyor, bu şekilde ilerleyen yıllarda “piyasa sosyalizmi” adıyla tanınacak olan uygulamaların çerçevesi çiziliyordu.⁶⁰ Program, yayınlandığı sırada kimi çevreler tarafından çok radikal, kimileri tarafından çok çekingen bulunmuştu. Gerçekte bu uygulamaların, 1960’lar boyunca uygulanan (ve Ota Šik’in adıyla özdeşleşen) ekonomik politikaların ivme kazanmış hali olduğu açıktır. Bu sürece genel olarak bakıldığında, merkezi planlamanın Stalinist biçimine getirilen eleştiride genellikle yapılan hatalı bir tespitin Çekoslovakya’da yeniden üretildiği ve yapılan ekonomik reformlara temel oluşturduğu söylenebilir. Merkezi planlamanın hantal niteliği ve kitle katılımını (bunun yanında kitle ihtiyaçlarını) yok sayması karşısında ademi merkezîyetçi bir ekonomik sistemin kurulması çözüm olarak kabul edilmiş, bu ademi merkezîyetçiliğin de piyasa ekonomisi koşullarında mümkün olacağı kabul edilmiştir.⁶¹ Mandel, 1966-68 yıllarında Çekoslovakya’da yapılan ekonomik reformların 1968’de Çekoslovak işçiler için belirgin bir anlam ifade etmediğini öne sürmektedir: Ademi merkezîleşme sürecinde fabrika idarecilerinin mi güç kazanacağı, yoksa fabrika düzleminde bir işçi iktidarının uygulandığı bir sürece mi dönüşeceği tam olarak anlaşılmış değildir.⁶² Buna ek olarak, işçi sınıfının entelektüellere olan güvensizliğinin Ocak 1968’den sonra da kendini göstermeye devam ettiği söylenebilir; ilerleyen aylar boyunca Dubček’in (ve diğer parti/hükümet yetkililerinin) reformların kendilerini hedef almadığını ispatlamak için fabrikalarda ikna konuşmaları ya da özel açıklamalar yapmaları gerekmiştir.⁶³

1968’de Çekoslovakya’da faaliyet gösteren işçi konseylerinin kendiliğinden bir hareketin sonucu olarak değil, Ota Šik’in adıyla özdeşleşen ekonomik reformlara bağlı olarak ortaya çıktığını belirtmek gerekiyor. Çekoslovak deneyiminin başlangıcında işçi konseyleri tam anlamıyla birer “özyönetim” mekanizması olmaktan uzaktır ve esas itibarıyla fabrika ya da atölye yönetiminde işçilerin söz sahibi olmasını sağlamaya yönelik, yönetsel amaçlarla kurulmuş kurullar konumundadır. Üstelik sözkonusu konseylerin bileşiminde çoğunluğun merkezi devlet organlarınınca tayin edilmesi esası getirilmiş ve bu şekilde konseylerin birer “özyönetim” mekanizması olması engellenmiştir. Özetlemek gerekirse, ortaya çıkışları itibarıyla Çekoslovak deneyiminde işçi konseylerinin siyasi birer yöne-

60 Černík hükümetinde başbakan yardımcılığı görevini alan Ota Šik, hükümetin kurulmasından sonra yaptığı bir dizi televizyon konuşmasında Çekoslovakya’nın ekonomik durumunun bir tablosunu çizmiş ve izlenen ekonomik politikanın dinamiklerini bu bağlama yerleştirmiştir. Bkz. “The Czechoslovak Economy Today”, *Czechoslovakia & Socialism* içinde, der. Ken Coates, Nottingham, Bertrand Russell Peace Foundation, 1969, s. 151-198.

61 Yugoslavya örneğiyle karşılaştırmalı olarak eleştirel bir değinme için bkz. Ernest Mandel, a.g.m., s. 66.

62 a.g.m., s. 67.

63 H. Gordon Skilling, a.g.e., s. 580.

Devrimci Marksizm

tim odağı ya da alternatif iktidar odağı olduğu söylenemez.⁶⁴ Bununla birlikte, kademeli olarak, özellikle de 1968 başından itibaren konseylerin işlevinin (ve kitleler için anlamının) değiştiği gözlemlenmektedir; bu süreçte işçilerin yönetime katılmasının ivme kazanmasına paralel olarak, işçi konseylerinin merkezi önemi de ön plana çıkmıştır.⁶⁵

Kitle hareketlerinde meydana gelen dönüşümün bir diğer bileşeni ise sendikalar düzleminde gözlemlenmektedir. Geçmişte fiilen devlete ve Komünist Parti'ye bağlı bir organ olarak faaliyet gösteren bir sendika konfederasyonu olan Devrimci Sendika Hareketi'nin üyeleri, 21-22 Mart 1968'de yaptığı genel kurul toplantısıyla birlikte sendikaların bağımsız bir politika izlemelerinin gerekliliğine dikkat çekmiş, sendika konfederasyonu ve hükümet arasında düzenli görüşmeler yapılmasının (ve işçi sınıfını ilgilendiren konulardaki kararların bu görüşmeler ışığında alınmasının) gereğini vurgulamış ve önceki yılların ürünü olan sendikal sistemi kıyasıya eleştirmişlerdir.⁶⁶ Mayıs ve Haziran aylarında yapılan sendika toplantılarında da bu konudaki kararlılık birkaç defa vurgulanmıştır. Bunun yanında partinin “muhafazakâr” üyelerinin de işçi haklarına dikkat çektiği görülmektedir, örneğin parti başkanlık divanı üyesi ve *Rudé právo* yazı işleri müdürü Oldřich Švestka, Temmuz ve Ağustos aylarında gazeteye yazdığı bazı yazılarda Eylem Programı'nın işçilere pek az yenilik getirdiğini belirtmiş, işçilerin demokratikleşme sürecine katılmadan dışlandığını öne sürmüştü.⁶⁷

III. Sovyet Tepkisinden Varşova Paktı Müdahalesine

1968'in ilk haftalarından itibaren Çekoslovakya'da yaşanan gelişmeler, SSCB'nin tepkisine neden olmakta gecikmedi. Nisan başında *Pravda*'da yayınlanan bir yazıda, Çek burjuva çevrelerin eski düzene geri dönüşü düşünmesi olasılığında bahsediliyor, ancak karşı devrim olasılığına karşı üç güvencenin varlığını sürdürdüğü belirtiliyordu: bu üç güvence, komünist parti, sosyalizm ve SSCB ile dostluk idi. Bu tespitin Çekoslovak liderlere karşı üstü kapalı bir uyarı olduğu açıktı. İlerleyen hafta ve aylarda Çekoslovak liderlerin Varşova Paktı üye ülkelerin temsilcilerini yaşanan sürecin sosyalizmin bekası bakımından tehlike arz etmediğine ikna etme çabalarını gösterecekleri bir diplomatik görüşme ve yazışmalar dönemi başlayacaktı. Varşova Paktı işgali ve reformların kademeli olarak geri alındığı “normale dönüş” (“normalizasyon”) sürecinde, Gottwald-

64 Karel Kovanda, “I consigli operai in Cecoslovachia (1968-1969)”, *Che cosa fu la 'Primavera di Praga'? Idee e progetti di una riforma politica e sociale* içinde, der. Francesco Leoncini, Manduria, Piero Lacaita editore, 1989, s. 78-79. Ayrıca bkz. *Prague: La révolution des Conseils ouvriers, 1968-1969*, der. Jean-Pierre Faye, çev. Vladimir Claude Fišera, Paris, Seghers/Laffont, 1977.

65 Ernest Mandel, a.g.m., s. 67.

66 H. Gordon Skilling, a.g.e., s. 582.583.

67 a.g.e., s. 585.

Novotnı döneminin mirası olan (ve bu aşamada Sovyetler Birliği yönetimi tarafından açıkça desteklenen) bürokratik mekanizma ile reform yanlısı muhtelif güçlerin arasındaki çatışma bir kez daha ortaya çıkacaktı.

A. SSCB'nin Gölgesinde (Mayıs-Ağustos 1968)

Dubček, 4-5 Mayıs tarihlerinde Černík'le birlikte Moskova'ya bir ziyaret yaptı; ziyaret sırasında SBKP yöneticileri Çekoslovakya'da gerçekleşen gelişmelerin tehlike arz ettiğine dikkat çekti, karşıdevrimci güçlerin güçlenmekte olduğu uyarısında bulundu ve daha fazla ileri gidilmemesini istedi. 8 Mayıs'ta yapılan gizli bir toplantıda ise beş komünist lider (SSCB'yi temsilen Brejnev, Polonya'dan Władysław Gomułka, Bulgaristan'dan Todor Jivkov, Macaristan'dan János Kádár ve Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nden Walter Ulbricht) Çekoslovakya'nın durumunu tartıştı.⁶⁸ Brejnev, Çekoslovak Komünist Partisi'nin Eylem Programı'nın karşıdevrimci fikirlerle dolu olduğunu ve parti liderliğinin karşıdevrime birbiri ardına ödünler verdiğini söyledi. Toplantıda Kádár diğer liderlerden farklı olarak Çekoslovakya'da herhangi bir karşıdevrim tehlikesi bulunmadığını savunmuş, bunun yanında Çekoslovakya'da (tıpkı 1956'da Macaristan'da olduğu gibi) durumun kötü hale gelmesinin esas nedeninin önceki yıllarda uygulanan kötü politikalar olduğunu belirtmişti.⁶⁹

SSCB'nin açıkça yaptığı uyarıya rağmen Çekoslovak hükümetinin reformlardan geri adım atmadığı görülüyordu: Černík mayıs ortasında yaptığı açıklamada hükümetin geniş çaplı reformlar gerçekleştirme hazırlığı içinde olduğunu belirtiyordu. Yine aynı sıralarda yaptığı bir açıklamada başbakanı, SSCB ve diğer kardeş ülkelerle olan ilişkilerde herhangi bir değişiklik olmadığını söyleyecekti. Bununla birlikte, Sovyet ve Çekoslovak gazeteleri arasında başlayan polemik, sözkonusu ilişkilerin değiştiğinin göstergesiydi: Sovyet gazeteleri Çekoslovakya'nın girdiği tehlikeli yola ve bu ilkede oluşan "karşıdevrim tehlikesi"ne dikkat çekecekti. Mayısın ikinci yarısında bu anlaşmazlık askeri bir boyut aldı ve Batı Almanya on ila on iki bin Varşova Paktı birliğinin Çek topraklarına konuşlandırılması kararı alındığı yönündeki istihbaratı basına açıklıyordu.⁷⁰

Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Mayıs sonu-Haziran başında yapılan toplantısı sonucunda Çekoslovakya'nın sosyalizme doğru "bağımsız bir yol" izleyeceğinin duyurulması, SSCB ile bir kopuş gerçekleştirileceğinin işareti sayılabilirdi. Meclis başkanı Smrkovskı de Çekoslovak liderliğinin demokratik ve insancıl bir cumhuriyet kurma niyetinde

68 Bu dönemde dış politikada SSCB ve Varşova Paktı'ndan bağımsız bir duruş sergileyen Romanya temsilcileri toplantıya katılmamıştı.

69 "Minutes of the Secret Meeting of the 'Five' in Moscow, May 8, 1968 (Excerpts)", *The Prague Spring 1968* içinde, a.g.e., s. 137.

70 *The Guardian*, 23.05.1968.

olduğunu, bu sürecin yarı yolda bırakılmayacağını belirtiyordu.⁷¹

Bu bağlamda ortaya çıkan iki gelişme, “Prag Baharı” reformlarının ne derecede ileriye gittiğini göstermesi bakımından incelenmeye değerdir. Bunlardan ilki, 20 Mayıs tarihinde “Partisizler Hareketi”nin toplanması haberidir. “Partisizler” yeni bir siyasi güç olmak istediklerini ve 6 milyonluk bir kitleyi temsil ettiklerini belirtiyor⁷² ve bu şekilde Komünist Parti’nin meşruiyetini tartışmaya açmış oluyorlardı. Diğer gelişme ise 27 Haziran’da yayınlanan “İki Bin Kelime” başlıklı manifestoydu. Ludvík Vaculík tarafından kaleme alınan ve yetmiş kişi tarafından imzalanan bu manifesto, savaş sonrası Çekoslovakya’nın bir tablosunu çiziyor ve Komünist Parti’nin devlet mekanizmalarına egemen olmasını açıkça eleştiriyordu. Metin bundan sonra 1968 başından itibaren gerçekleşen reform hareketini tasvir ediyor ve Komünist Parti içinde başlatılan bu reform hareketinin komünist olmayanlarca da desteklendiğine ve umut vaat ettiğine dikkat çekiyordu.⁷³ Parti ve hükümetin sakıncalı bir dille reddettiği, ancak radyo ve gazetelerin destek verdiği bu manifesto, sosyalizme atf yapmaksızın reform programını desteklemesi ve Komünist Parti’nin meşruiyetini doğrudan doğruya tartışmaya açması bakımından büyük bir önem arz ediyordu. Bu durum, SSCB’nin Çekoslovak Komünist Partisi’ne yaptığı baskıyı artırmasına neden olacaktı.

SBKP Merkez Komitesi Siyasi Bürosu, Çekoslovak Komünist Partisi yönetimine 4 Temmuz 1968 tarihli mektupta “İki Bin Kelime”nin doğrudan doğruya Parti’ye saldırdığına dikkat çekiyor, sözkonusu manifestonun amacının Çekoslovakya’da sosyalizmin konumunu zayıflatmak olduğunu belirtiyor ve Çekoslovak mülteci çevrelerin manifestonun yayınlanmasına paralel olarak yurtdışındaki karşıdevrimci faaliyetlerini hızlandırdıklarına dikkat çekiyordu.⁷⁴

İlerleyen günlerde Brejnev beş komünist parti (SSCB, Polonya, Doğu Almanya, Macaristan ve Bulgaristan komünist partileri) adına yaptığı bir çağrıda Dubček ve Černík’i Varşova’ya, Çekoslovakya olaylarının tartışılacağı bir toplantıya davet etti. Çekoslovak liderler ise daha önce Çekoslovak Komünist Partisi’nce SBKP’ye yapılan ikili görüşme talebinin SBKP tarafından mazaret gösterilmeksizin yanıtız bırakılmasını hatırlatarak sözkonusu toplantıya katılamayacaklarını belirttiler.⁷⁵ Bu durum, Çekoslovakya ve SSCB arasındaki bağların giderek koptuğunu gösteriyordu.

Bu yanıt üzerine Temmuz 1968’de Çekoslovakya gıyabında “Beş’ler” toplantısı gerçekleşti. Bu toplantıda Macar lider Kádár’ın, her ne kadar

71 *Le Monde*, 06.06.1968.

72 *Combat*, 20.05.1968.

73 “Dva tisíce slov”, *Literární listy*, 27.06.1968; “The ‘Two Thousand Words’ Manifesto, June 27, 1968”, *The Prague Spring 1968* içinde, a.g.e., s. 177-181.

74 “Letter of the CPSU CC Politburo to CPCz CC Presidium, July 4, 1968”, *The Prague Spring 1968* içinde, a.g.e., s. 195.

75 “Message from Alexander Dubček and Oldřich Černík to Leonid Brezhnev, July 14, 1968, *The Prague Spring 1968* içinde, a.g.e., s. 210-211.

Çekoslovakya'daki gelişmeleri “karşıdevrim” olarak nitelemekten kaçınmaya devam etse de, önceki toplantıların aksine Prag'daki durumun kötüye gittiğini kabul ettiği görülüyordu.⁷⁶ Toplantı sonunda hazırlanan ortak mektupta beş komünist parti Çekoslovak Komünist Partisi'ne sağ kanat ve sosyalizm karşıtı güçlere karşı mücadele etmek gerektiğini hatırlatıyordu. Mektupta sözkonusu güçlerin parti yönetiminde de yer aldığı belirtiliyor ve beş ülkenin “sosyalizmin korunmasından ve sosyalist devletlerin kolektif güvenliğinin güvence altına alınmasından” sorumlu olduğunu hatırlatıyordu.⁷⁷ bu şekilde Çekoslovakya'ya yapılacak bir müdahalenin işareti ilk olarak açıkça verilmiş oluyordu.

Çekoslovak Komünist Partisi bu mektuba verdiği yanıtta “başka bir devletin içişlerine karışmama” ilkesinin geçerliliğinin altını çiziyor, “Eylem Programı”nı sahipleniyor ve SBKP yönetimiyle ikili görüşme yapma isteğini yineliyordu. Gerçekte Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi homojen bir yapıya sahip olmaktan uzaktı ve komite içindeki Novotni yanlıları 1968 boyunca benimsenmiş olan reform politikalarına karşı çıkıyorlardı. Bu görüş ayrılıklarına rağmen bu dönemde SBKP'ye ortak bir yanıt verilebilmiş olması, tarihçi François Fejtó'ye göre, Novotni yanlılarının Dubček ekibinin kitleler karşısında sahip oldukları itibar ve meşruiyeti göz önünde bulundurarak açıkça Dubček karşıtı bir tavır benimsemeyi göze alamamalarından kaynaklanıyordu.⁷⁸

Sovyet Bloku'nun beş ülkesi tarafından kıyasıya eleştirilen Çekoslovak yönetimi, aynı dönemde iki “halk demokrasisi”nin desteğini elde etti. Yugoslav lider Josip Tito'nun bu dönemde Prag'a bir ziyaret yalacağı gündeme gelirken,⁷⁹ Nicolae Ceauşescu yönetimindeki Romanya adına yapılan açıklamalarda Çekoslovakya'ya açıkça destek verildiği görülüyordu, 21 Temmuz'da Romanya iki bin kelimelik bir bildiri yayınlarak “İki Bin Kelime” manifestosuna destek verecekti.

Temmuzun son haftasında SSCB ve Çekoslovakya komünist partileri arasındaki ikili görüşmeler Sovyet-Çekoslovak sınırında bulunan Čierna nad Tisou kasabasında gerçekleşti. Görüşmeler sırasında Sovyet tarafının karşı devrimci hareketi engellemeleri yüzünden Çekoslovak yönetimine yönelttiği suçlamaları tekrarladığı, Dubček'in ise Prag Baharı reformlarını savunmaya devam ettiği görülüyordu. Tartışmaların herhangi bir şekilde ilerlememesi, durumun bir çıkmazda olduğunun göstergesiydi. Bununla birlikte, Čierna nad Tisou toplantısı 3 Ağustos'ta Çekoslovakya ve “Beş'ler” arasında Bratislava'da bir zirve yapılmasını mümkün kıldı. Zirvenin sonuç bildirgesi Çekoslovakya ve diğer ülkeler arasında bir uzlaşmaya varıldığını gösteriyordu. Bu bildirmede bir yan-

76 “Transcript of the Warsaw Meeting, July 14-15, 1968 (Excerpts)”, *The Prague Spring 1968* içinde, a.g.e., s. 215-218.

77 “The Warsaw Letter, July 14-15, 1968”, *The Prague Spring 1968* içinde, a.g.e., s. 237.

78 François Fejtó, *Histoire des démocraties populaires: II. Après Staline, 1953-1979*, Paris, Editions du Seuil, 1979, s. 269.

79 *Le Monde*, 18.07.1968.

dan “kardeş partiler”in dayanışmaya devam etmeye kararlı oldukları duyuruluyor, diğer yandan da Varşova Paktı çerçevesindeki siyasi ve askeri işbirliğinin sürdürüleceği haber veriliyordu.

Zirveyi izleyen günlerde her ne kadar Çekoslovak-Sovyet ilişkileri normal seyrine geri dönmüş gözükse de, gerçekte gerilimler varlığını sürdürüyordu. Sovyet yönetimi Çekoslovakya’nın tutumuna ilişkin olarak ikna olmamıştı, örneğin Çekoslovak yönetiminin Varşova Paktı’ndan çıkma niyetinde olduğu yönünde tahminler vardı.⁸⁰ Brejnev Ağustos’un ilk yarısı boyunca Çekoslovakya’ya askeri müdahale yapılması kararı verme konusunda kararsız tavırlar sergiledi.⁸¹ Ağustos ortasında ise müdahalenin gerekliliğine kanaat getirdi. Bu süreçte SBKP yöneticileri, Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi’nde bulunan Dubček karşıtlarıyla bağlantıya geçerek müdahaleye zemin hazırladılar.

B. Müdahale ve Direniş (Ağustos 1968)

20 Ağustos 1968 akşamı saat 23:30’da SSCB, Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan’a ait askeri kuvvetler Çekoslovakya topraklarına giriş yapıyordu. İlerleyen hafta ve aylarda müdahaleye karşı herhangi bir silahlı direnişle karşılaşılma, keza 20-21 Ağustos gecesi bir toplantı yapan parti başkanlık divanı Çekoslovak silahlı kuvvetlerine müdahaleye karşı gelmemeleri emrini vermişti. Devlet başkanının emirleri de aynı yöneydi.⁸²

Buna karşılık, Varşova Paktı müdahalesine karşı sivil düzlemde bir direniş hareketi gelişmekte gecikmedi. Direnişin ilk işaretleri, 22 Ağustos’ta toplantılarına başlayan XIV. Parti Kongresi’nde verildi. Normal şartlar altında 9 Eylül tarihinde toplanması öngörülen kongre, işgal şartları altında partinin Prag İl Örgütü’nün inisiyatifıyla işgalin ikinci gününde toplanıyordu. Toplantılar boyunca, Varşova Paktı ile uzlaşma arayışı içinde olan Merkez Komitesi üyeleri ve uzlaşma arayışı içindeki üyeleri bertaraf ederek yeni bir parti liderliği teşkil etmek isteyen kongre delegeleri arasında bir mücadelenin oraya çıktığı görülüyordu.⁸³ Kongrenin sonuç bildirgesi esas itibarıyla reform yanlısı delegelerin isteklerini yansıtıyordu. Bildirgede Çekoslovakya’nın işgal altında olduğuna dikkat çekiliyor ve hiçbir yetkili partinin ya da anayasal kurumun sözkonusu işgali talep etmediği vurgulanıyor,

80 Bu, temellendirilmiş bir tespit değildi, zira Varşova Paktı’nı terk etme perspektifi Çekoslovak liderler tarafından herhangi bir şekilde düşünülüyordu; buna karşılık, paktın bazı hükümlerinin gözden geçirilmesi arzu ediliyordu.

81 Döneme ilişkin 1989 öncesi tarihyazımında, müdahale kararının Čierna nad Tisou ve Bratislava toplantılarından önce alınmış olduğu, sözkonusu toplantıların ise SSCB’nin taktik amaçları doğrultusunda, düzenlendiği belirtilmektedir (örn. bkz. François Fejtő, *a.g.e.*, s. 272-273). 1968’e ait arşivlerin araştırmaya açılması ise bu tespitin geçerli olmadığını, ağustos ortasına dek müdahale kararının alınmadığını belirtmektedir.

82 H. Gordon Skilling, *a.g.e.*, s. 759.

83 *a.g.e.*, s. 766.

Çekoslovakya’da herhangi bir karşıdevrim tehlikesinin bulunmadığının altı çiziliyordu. Sonuç kararında ise kongrenin Eylem Planı’na bağlı kaldığı belirtilmişti. Parti kongresi, Sovyetler Birliği tarafından açıkça kınanmakta gecikmedi; 24 Ağustos’ta *Pravda*’da yayımlanan bir yazı kongreyi sağcıların parti yönetimini ele geçirmek için giriştikleri yasadışı bir çaba olarak nitelemişti.⁸⁴

Protesto eylemleri, dağıtılan broşürler ve yasadışı olarak asılan kimi afişler saldırının açıkça kınandığını gösteriyordu. Sivil direnişçiler her ne kadar belirli bir merkezi örgütlenme çerçevesinde hareket etmeseler de, Dubček başta olmak üzere reformcu komünist liderlere bağlı kalmaları ve işgali kınamaları bakımından ortak bir çerçevede hareket ediyorlardı. Yapılan kimi çağrılara rağmen genel grev düzenleme ya da silahlı mücadele başlatma yoluna gidilmemişti. XIV. Kongre’nin çağrısıyla yapılan ve sendikalarca desteklenen 23 Ağustos tarihli bir saatlik protesto grevi, dönemin tek direniş grevi olarak kaldı.⁸⁵

İşgali izleyen dönemde siyasi boyutta kademeli bir geçiş yaşandı. İşgal sırasında tutuklanmamış olan nadir reformcu liderlerden devlet başkanı Svoboda, 23 Ağustos tarihinde (Prag’da XIV. Kongre’nin toplandığı sırada) Sovyet liderleriyle görüşme yapmak için Moskova’ya gitti ve görüşmelere tutuklanmış olan Çekoslovak liderlerin de katılması için ısrar etti. Bu şekilde Dubček, Smrkovski, Černík başta olmak üzere tutuklanmış liderlerin önemli bir kısmı Moskova’ya geldi. Özetlemek gerekirse, partinin işgal günlerinden itibaren üç parçalı bir yapıya dönüştüğü görülüyordu:

(1) 1968 Prag Baharı’nın liderlerinin oluşturduğu başkanlık divanı üyeleri, işgal sonrasında tutuklandıktan sonra görüşme için Moskova’ya getirilmişti.

(2) Prag’da toplanan parti delegeleri esas olarak reformcu bir yönelimi destekliyor, bu şekilde parti tabanının taleplerini dile getiriyorlardı. Slovak delegeler de, kongreye kitlesel bir şekilde katılma imkânı bulamasalar da, kararlara destek veriyorlardı.

(3) Eski Merkez Komite’nin Prag’da kalan üyelerinin büyük bir kısmı Moskova ile uzlaşma yanlısıydı; bu durum, kongre delegelerinin tepkisini çekecek ve XIV. Kongre sonunda reformcu kanadın hâkim olduğu yeni bir Merkez Komitesi seçilmesiyle son bulacaktı.

Moskova Görüşmeleri sırasında bu ayrışmanın belirli bir ölçüde gerginliğe dönüştüğü görülüyordu; Moskova’ya giden Çekoslovak liderler ülkede kalan parti temsilcileriyle kısıtlı bir şekilde, yalnızca telefon üzerinden haberleşme imkânı buluyorlardı. Svoboda’nın bir gün içinde ülkeye dönmesi beklenirken görüşmelerin belirsiz bir şekilde uzaması ise 25 Ağustos’ta partinin Svoboda’yı ülkeye geri çağırmasına yol açmıştı. Bununla birlikte 26 Ağustos’ta görüşmelerin sonucuna dair açıklama yapıldı ve ertesi gün Çekoslovak liderler ülkeye geri döndü. Sonuç bildirgesinde Sovyetler Birliği’nin işgal öncesi Çekoslovak liderliğinin

84 akt. H. Gordon Skilling, a.g.e., s. 772.

85 H. Gordon Skilling, a.g.e., s. 775.

Devrimci Marksizm

varlığını sürdürmesine sıcak baktığı ve Çekoslovakya ile ilişkilerin dostluk ve eşitlik temelinde yürütüleceği belirtiliyordu. Bu noktadan itibaren başlayan “normalizasyon” süreci Prag Baharı reformlarının kademeli olarak terk edilmesini beraberinde getirecekti.

C. “Normalizasyon” ve Sancıları

Normalizasyon bağlamında atılan ilk adımlardan biri, XIV. parti kongresinin geçersiz sayılması ve Merkez Komitesi’nin eski bileşimiyle yeniden toplantıya çağırılması oldu. İlerleyen günlerde basın ve yayın üzerindeki kontrol mekanizması yeniden kurulacak, “anti sosyalist” olarak nitelenen kişi ve kurumlara karşı önlemler alınacaktı. Dubček birinci sekreterlik görevini Nisan 1969’a kadar korudu. Bu dönem içinde partinin “muhafazakâr” kanadı ve Varşova Paktı üyeleri karşısında dengeli bir tutum izlemeye çaba gösteren Dubček, ülke içinde işgal karşıtı gösterilerin ivme kazanmasıyla beraber görevden uzaklaştırıldı. 1968 reformlarının kademeli olarak ortadan kaldırıldığı “normalizasyon” sürecini başlatan yeni birinci sekreter Gustáv Husák, gerek Gottwald ve Novotný dönemlerinde muhalif konumda olması, gerekse Slovak kökenli olması itibariyle kitlesel tepki uyandırmayacak bir isimdi. Bunun yanında, 1968 reform süreci boyunca reformlarda “itidal” çağırısı yapması Husák’ın Brejnev yönetimi nezdinde güvenilir bir isim olması sonucunu doğuruyordu.

İşgalden itibaren ortaya çıkan sivil direniş hareketi, normalizasyon döneminde de devam etti. Direnişin en çarpıcı örneği bu dönemde verildi: 19 Ocak 1969 tarihinde üniversite öğrencisi Jan Palach, yeniden tesis edilen sansüre ve ifade özgürlüğü kısıtlamalarına tepki olarak Prag’daki Václav Meydanı’nda kendini yakarak öldürdü. Palach’ın cenaze töreni kitlesel bir protestoya sahne oldu ve aynı yılın Şubat ve Nisan aylarında Prag ve Jihlava şehirlerinde iki öğrenci benzer eylemlerle intihar etti. Bunun yanında, özellikle entelektüeller tarafından Çekoslovakya’dan batıya yoğun bir iltica hareketinin başlaması da işgalin toplumsal boyutlarından birini oluşturmaktadır.

İşgal ve normalizasyon dönemlerinde işçi konseylerinin farklı bir nitelik kazandığı görülmektedir. Önceki bölümlerde görüldüğü gibi, ortaya çıkışları itibariyle esas olarak “piyasa sosyalizmi” reformlarının birer destekleyicisi olarak kurulan ve başlangıçta birer fabrika yönetim konseyi işleviyle sınırlı olan işçi konseyleri, 1968 başında Prag Baharı sürecine paralel olarak siyasi bir nitelik kazanmış ve kademeli olarak işçilerin siyasi özyönetim taleplerini yansıtmaya başlamışlardır. İşgal günlerinden itibaren merkezi siyasi-idari yapıların, Moskova görüşmeleriyle birlikte komünist partinin faaliyetlerinin kısıtlanmasızla birlikte toplum odaklı muhalefetin önemi artmış, bu şekilde işçi konseyleri siyasi muhalefetin ve sınıf politikasının tartışıldığı temel öneme sahip siyasi yapılanmalar

haline gelmiştir.⁸⁶

Sonuç: Karşılaştırmalı Bir Perspektif

Çekoslovak politikacılar, *France Soir* gazetesinin muhabirleriyle 14 Mart 1968'de Prag'da yaptıkları görüşmelerde "Prag'da Rus tankları olmayacak: En çok hangi noktaya kadar gidebileceğimizi bileceğiz" şeklinde açıklama yapıyorlardı.⁸⁷ Benzer bir şekilde, Nisan 1968'de Eylem Programı'na "siyasi çoğulculuk" ilkesinin belirgin bir şekilde eklenmemesi de 1956 Macar Devrimi'nde olduğu gibi bir Sovyet müdahalesine zemin bırakmama amacını taşıyordu. Bu sakınlı tavra rağmen Varşova Paktı müdahalesi, komünist olmayan muhalefetin güçlenme potansiyelini engelleme amacıyla gerçekleştirilmiştir.

1968 deneyimini 1956 Macar Devrimi'nden ayıran iki özellikten söz etmek mümkündür. 1953'te Stalin'in ölümüyle başlayan siyasi, ekonomik ve entelektüel dönüşüm süreciyle doğrudan doğruya bağlantılı olmasına ve 1945-48 arası dönemin koalisyon hükümetlerine referansla gelişmesine rağmen, 1956 Macar Devrimi'nin patlak vermesi belirgin bir "kopuş"a, 23 Ekim 1956'da başlayan öğrenci gösterilerinin halk ayaklanmasına dönüşmesine bağlı olarak patlak vermiştir. 23 Ekim'de girilen siyasi dönüşümler süreci 4 Kasım tarihli Sovyet müdahalesiyle sona ermiştir, böylece Macaristan'da 1956 deneyimi on iki günlük bir süreyle sınırlı kalmıştır. Çekoslovakya'da ise reform süreci 1968 yılına yayılmıştır⁸⁸, üstelik bu dönemin reformları 1962-63 yıllarında başlayan reformlarla belirgin bir süreklilik arz etmektedir, bu durum, Çekoslovakya'da Gottwald-Novotný döneminden devralınan bürokrasi ile bürokrasi karşıtı dinamikler arasındaki mücadele dinamiğinin uzun bir süreçte kendini göstermesi sonucunu doğurmuştur.

Gerek 1956 Macar Devrimi'nin, gerekse 1968 Çekoslovakya reformlarının hazırlanması ve desteklenmesinde ülke entelektüelleri (ve yazarlar birliği gibi kurumlar) önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, Macar Devrimi'nin esas devindirici gücü halk kitleleridir, öğrenci ve işçi kitlelerin harekete geçmesi, Macar Çalışanlar Partisi içinde bulunan reformcu kanadı inisiyatif almaya zorlamıştır. Çekoslovakya'da ise dönüşümler tüm reform süreci boyunca Parti çerçevesinde ve denetiminde gerçekleşmiştir. Her iki deneyimde ortaya çıkan "işçi konseyleri"nin farklılıklar göstermesi de bu duruma bağlıdır. Macar Devrimi'nin konseyleri kendiliğinden oluşan ve gerek devrim sırasında ortaya

86 Konseylerin niteliğinin dönüşüm süreci için bkz. *Prague: La révolution des Conseils ouvriers*, der. Faye, a.g.e.; Vladimir Fišera, "The Workers Councils: The Second Prague Spring", *New Left Review*, I/105, Eylül-Ekim 1977.

87 Gabriel Farkas, *France Soir*, 14.03.1968

88 Bu noktada "Prag Baharı" teriminin ilk olarak 1963 yılında kullanıldığını hatırlatmak yerinde olacaktır.

Devrimci Marksizm

çıkan pratik sorunları çözmek, gerekse müdahale sonrası direnişi örgütlemek gibi amaçlara yönelik örgütlerdir ve bu özellikleri bakımından devrimin esas güçlerinden birini oluşturmaktadır. Çekoslovakya’da ise işçi konseyleri 1960’larda itibaren gerçekleştirilen ekonomik reformlara bağlı olarak ortaya çıkmıştır: Çekoslovak deneyiminde işçi konseyleri başlangıçta tam anlamıyla birer “öz-yönetim” mekanizması olmaktan uzaktır. Bu işlevlerinin değişmesi ve özyönetim örgütü haline gelmeleri zaman içinde, özellikle 1968 Ocak ayından itibaren yaşanan gelişmelerle, esas olarak da işgal günleriyle birlikte gerçekleşecektir.

1956 ve 1968 deneyimleri, sonuçları bakımından da karşılaştırılabilir. 1968 sonrası Çekoslovakya’da “normalizasyon” hareketini yöneten Gustáv Husák, tıpkı Macar muadili János Kádár gibi, Stalin döneminde mahkûm edilmiş bir komünist liderdir, bu bakımdan reformculuk ve SSCB yönelimi arasında bir uzlaşmayı sağlayabilecek bir isim konumundadır. Bununla birlikte, “normalizasyon” Macaristan’da ve Çekoslovakya’da farklı boyutlarda yaşanmıştır. Macaristan’da devrimin çok hızlı ve yoğun bir seyir izlemesine ve müdahale sonrasında silahlı direnişlerin gerçekleşmesine bağlı olarak, normalizasyon sancılı bir süreç halini almıştır. Çekoslovakya’da ise herhangi bir silahlı direniş hareketiyle karşılaşılmamış, kademeli bir normalizasyon gerçekleşmiş, hatta devrimin hemen sonrasında tutuklanan ve bir sonraki yıl idam edilen Macar lider Imre Nagy’in aksine Alexander Dubček Nisan 1969’a kadar parti birinci sekreterliği görevini korumuş, partiden ancak 1970’de, kısa bir süreliğine Türkiye’ye Çekoslovakya büyükelçisi olarak gönderilmesini takiben çıkarılmıştır.